

SITUACIJA GOVORNOG DOGAĐAJA

Tanja Ostojić

Art Dado

Termin koji je u ovom radu izabran za opis komunikacijskog delovanja govornog događaja jeste situacija. Situacija je termin koji treba da obuhvati jezik u raznolikim vidovima njegovog komunikacijskog delovanja. Sasvim izvesno možemo prihvatiti Wittgensteinovo tvrđenje da prenošenje informacija nije jedina uloga koju jezik ima u ljudskom društvu (Wittgenštajn, 1980, 304). Performativi, forme obraćanja, pozdravi i niz drugih upotreba jezika ukazuju na brojne i različite efekte koji se mogu postizati upotrebom jezika u nekoj govornoj zajednici.

Situacija kao metod deskripcije govornog diskursa, nastoji da locira elemente govornog događaja i time odredi njihov međusobni odnos. Izbor termina govorni događaj, a ne na primer govorni čin, motivisan je težnjom da se govorni diskurs prihvati u njegovoj nelinearnoj razvojnosti. Dakle, prihvatanjem stava da se govorni diskurs nemože objasniti, niti uspostavljanjem diskursnog atoma, kao što to čine teorije govornog čina, niti pragmatiskim principima, poput Griceovog principa kooperacije i Leechovog principa učtivosti, došlo se do termina govorni događaj. Ovaj termin treba da istakne pojedinačnost i različitost govornih događaja. Oba termina, i situacija i govorni događaj nalaze se u primeni u literaturi iz domena analize diskursa i pragmatike.

Ako pojedinačnost i različitost prihvatimo kao bitne odlike govornog događaja, onda se koncept govornog događaja u većoj meri približava Wittgensteinovoj zamisli jezičkih igara, nego koncepcijama koje nastoje da utvrde jedinicu govora. Najbitnija karakteristika koju govorni događaj preuzima od jezičke igre jeste to da je kao i ona, govorni događaj, u sebi potpun sistem ljudske komunikacije i ujedno ne potpun deo jezika. Drugim rečima, govorni događaj potvrđuje svoj identitet ostvarenim komunikacijskim efektom. Ipak, neki govorni događaj je samo jedan od beskonačno mnogo mogućih govornih događaja u nekoj govornoj zajednici.

Koncepcija situacije govornog događaja ima u vidu govornu zajednicu, dakle društvenu grupu u kojoj se za interpersonalnu komunikaciju koristi neki određeni jezik. Kada analiziramo govorni događaj mi imamo u vidu barem dva učesnika koja nastoje da ostvare jezičku komunikaciju. Pri tome se govorna namera, na kojoj se osniva govorni događaj, smatra najbitnijim konstitutivom jezičke komunikacije. Govorna namera se uspostavlja odnosom cilj govornika — zajedničke pretpostavke komunikacije. Ovaj odnos nije određen kauzalnim objašnjenjem.

Govorna namera je određena kriterijumima svog identiteta, a to su uslovi i pragmatiska pretpostavka. Odnos uslova i pragmatiske pretpostavke postavljen je tako da uslovi iniciraju govornu nameru, a pragmatiska pretpostavka vodi konstrukciju konteksta ka nameravanom efektu.

Opisati govornu nameru znači opisati njen efekt. Mi dolazimo do pragmatске pretpostavke idući od efekta govornog događaja ka njegovom početku. Kao kriterijum identiteta govorne namere, pragmatiska pretpostavka treba da potvrdi ne samo da govornik nešto namerava da postigne svojim iskazom, već da je on i postigao određeni efekt kod svog sagovornika. Stoga se određenje pragmatiske namere razlikuje od uobičajenog opisa namere kao težnje ka nekom cilju. Pragmatiska pretpostavka, koja usmerava procesiranje govorne namere, ima povratni karakter. Drugim rečima, procesiranje nameravanog cilja kreće se od govornika ka adresatu, i u slučaju uspešno ostvarenog efekta, povratno potvrđuje inicirani cilj komunikacije.

Za razliku od pragmatiskih principa, pragmatiska pretpostavka ne podleže mogućnosti izbora. Veliki broj govornih događaja ne počinje ni na saradnji, ni na učtivosti, a ipak postižu određeni komunikacijski efekt.

- (i)(i) G: Umukni već jednom!
- (ii) A: Meni govoriš?
- (iii) G: Tebi, kome drugom?
- (iv) A: Bolje bi ti bilo da gledaš svoja posla.

U navedenom primeru govornikova namera nije usmerena niti kooperativnošću, niti učtivošću, a ipak postiže ciljni efekt upozorenja. Iskaz (i) govornika G je preteći imperativ. pitanje (ii) adresata A potvrđuje da je govorna namera primećena, proširenje konteksta govornog događaja vrši se putem neposredne percepcije. Odgovor (iii) informativnom namerom pojačava imperativ iz iskaza (i) i deduktivnim zaključivanjem proširuje prethodni govorni kontekst. Iskazom (iv) adresat A uzvraća preteće upozorenje govorniku G. Pragmatiska pretpostavka u ovom slučaju je:

- (1.a.) G želi da A prestane da govori.

U navedenom slučaju govorna namera je u potpunosti postigla ciljni efekt. Efekt govornikove iskaza (i), dat je izazivanjem identične namere kod adresata, i ta namera postaje manifestna iskazom (iv), međutim, treba istaći da je ovaj zatvoreni krug namere indikator preki da dalje konverzacije. Izjednačavanje početne namere, i namere podstaknute ostvarenim efektom početne namere, inicira nespremnost za dalje proširivanje konteksta govornog događaja, izvesnu ukočenost toka govornog iskaza.

Za razliku od implikatura, čiji je koncept zasnovan na lociranju pragmatike između semantike i gramatike, pragmatiska pretpostavka nastoji da odredi odnose u interpersonalnom domenu nekog govornog događaja. S obzirom da pragmatiska pretpostavka izražava uvek neku ilokuciju, u onom značenju koje ovaj termin ima u Searleovoj teoriji, ona je osetljiva jedino na ilokucionu negaciju. Drugim rečima, pragmatiska pretpostavka nije deo semantičkog sadržaja nekog iskaza, već njegove ilokucione snage.

Komunikacijski efekt čini govornu nameru manifestnom. Sa aspekta efikasnosti govora, idiomatski iskazi imaju posebnu vrednost. Naime, iskazi, ili samo određeni sledovi reči koji su semantički i sintaksički ograničeni, koji se nazivaju idiomima predstavljaju gotove komunikacijske efekte. Upotrebom ovih jezičkih formi postiže se uvek isti komunikacijski efekt, sadržan u svakom idiomu ponaosob. Idiomatski iskazi su u najvećoj meri neosetljivi na promenu ne-jezičkih okolnosti, odnosno uslova svog izricanja.

J.R. Searle u svojim razmatranjima indirektnih ilokucija, tvrdi izrazitu konvencionalnost

idiomatskih iskaza. Međutim, čini se da ovakvo shvatanje konvencionalnosti izjednačava pojmove kulture i konvencionalnosti. U slučaju idioma pre da je reč o potpunoj nekonvencionalnosti upotrebe, nego o paradigmi u odnosu na koju se razumeva idiomatski iskaz. Idiomi zadržavaju isti komunikacijski efekt u bilo kojim uslovima njihove govorne upotrebe. U tom smislu idiomi su locirani isključivo u interpersonalnom domenu nekog govornog događaja.

Značaj idioma za koncepciju govornog događaja, jeste u tome da su oni granični slučajevi upotrebe jezika, u kojima pragmatiska pretpostavka deluje nezavisno od uslova govornog događaja.

- (2)(i) G: Sutra putuješ u London.

- (ii) A: Ti to meni s neba pa u rebra.

Idiom srpskohrvatskog jezika »s neba pa u rebra«, upotrebljen u iskazu (2)(ii), ukazuje na adresatovo iznenađenje informacijom koju mu govornik pruža iskazom (2)(i). Pragmatiska pretpostavka u ovom govornom događaju je:

- (2.a) G namerava ono što A ne očekuje.

Efekt postignut iskazom (i) u primeru (2) je slušačovo iznenađenje. Početna namera govornika G je bila pružanje određene informacije, komunikacijski efekt ove informacijske namere izražen je idiomom iznenađenja. U bilo kom sklopu okolnosti upotreba idioma iz (2)(ii) odlučuje o identitetu govorne namere, koja je u ovom slučaju postizanje efekta iznenađenja.

Pragmatiska pretpostavka može biti u većoj ili manjoj meri osetljiva na uslove govornog događaja. Skala osetljivosti može se razviti između graničnih vrednosti, od potpune zavisnosti pragmatске pretpostavke od uslova, do potpune nezavisnosti pragmatске pretpostavke od uslova govornog događaja. Potpuna zavisnost pragmatске pretpostavke od uslova data je u slučaju deiksa koje izražavaju »one jezičke osobine koje se odnose neposredno na lične, vremenske ili mesne karakteristike situacije u čijim okvirima se događa neki iskaz« (Kristal, 1988).

- (3)(i) G: Dodaj mi to.

- (ii) A: Šta?

Da bi u navedenom slučaju govorni efekt bio ostvaren, govornik G i adresat A moraju da percipiraju iste okolnosti govornog događaja. Proširivanje konteksta, na osnovu kog će slušalac prepoznati govornikovu nameru, vrši se putem istovremene percepcije istog okruženja. Razvoj navedenog govornog događaja može biti sledeći:

- (3.a)(i) G: Dodaj mi to.

- (ii) A: Šta?

- (iii) G: To tamo.

- (iv) A: Je li ovo?

Komunikacijski efekt je postupno ostvaren zahvaljujući istovremenoj percepciji okolnosti, u koju može biti uključen i gest neverbalne komunikacije, kao što je pokret ruke u pravcu željenog objekta i slično. Pragmatiska pretpostavka ovog govornog događaja je:

- (3.b) G: namerava da mu A nešto doda.

Za postizanje komunikacijskog efekta od većeg značaja će biti uslovi koji određuju domen zajedničke percepcije (na primer garaža u kojoj G popravljiva kola uz pomoć A), nego sama pragmatiska pretpostavka. Pragmatisku pretpostavku izvodimo iz efekta govornog događaja. Što je pragmatiska pretpostavka neodređenija, to je njen zavisnost od uslova veća.

Drugom krajnost skale osetljivosti pragmatске pretpostavke na uslove govornog događaja predstavljaju idiomi. U slučaju idioma od značaja je samo preduslov da se govornici koriste istim jezikom. U okviru ovog preduslova, smatra se da učesnici govornog diskursa poznaju idiome jezika kojim se služe.

Pragmatska dimenzija idioma odlikuje se izrazito jasno određenom pragmatikom pretpostavkom, koja proizilazi iz komunikacijskog efekta proizvedenog upotrebom idioma. Sa semantičkog aspekta, može se tvrditi da idiomi uvek imaju isto značenje. Sintaksička struktura idioma, od slučaja do slučaja, podložna je varijacijama u sledu reči i gramatičkim oblicima. Ipak, pored idioma koji dopuštaju izvesne varijacije u svojoj sintaksi, dobar broj idioma odlikuje sintaksička stabilnost. Komunikacijski efekat idioma uve je jedan te isti. U ovom domenu idiomi ne pokazuju ni najmanju varijabilnost. Primer idioma koji pokazuje sintaksičku stabilnost je i idiom »s neba pa u rebra«, koji je korišten u primeru (2). Isto tako, navedeni idiom uvek postiže isti komunikacijski efekat koji vodi istoj komunikacijskoj pretpostavci.

U grupu sintaksički stabilnih idioma, koja sa stanovišta semantičke upotrebe reči deluju besmiselno, spada i idiom »staviti glavu u torbu«.

(4)(i) Da li bih sutra mogao da pozajmim tvoja kola?

(ii) A: Nemam ništa protiv, ali sam stavljao glavu u torbu.

Pragmatska pretpostavka ovog govornog događaja bila bi:

(4a) Veoma je opasno voziti G-ova kola.

U navedenom primeru informacijska namera ostvarena je davanjem tražene informacije, a komunikacijska namera je ostvarena upotrebom idioma. Stoga pragmatska pretpostavka obuhvata i želju da se koriste A-ova kola, i njegovo upozorenje da je njihovo korišćenje skopčano sa izvesnim rizikom. Identitet govorne namere u ovom govornom događaju, određen je navedenom pragmatikom pretpostavkom, i u potpunosti navedenim uslovima govornog događaja. Efekat koji proizvodi upotreba idioma osniva se na govornoj strategiji koja svojom indirektnošću pojačava ilokuciono snagu iskaza.

Po Leechovom mišljenju upotreba kolektivnih idioma potpada pod princip interesantnosti (Interest Principle), koji je jedan od principa njegove interpersonalne retorike (Leech, 193, str. 146). Princip interesantnosti glasi:

»Kaži ono što je nepredvidivo, i stoga interesantno.«

Po ovom principu, konverzacija koja je interesantna, u značenju da sadrži novu i nepredvidivu vrednost, ima prednost nad konverzijom koja je dosadna i lako predvidiva. Međutim, ostaje potpuno nejasno na šta Leech misli koristeći termin »predvidljiva konverzacija«. Ovaj termin mogao bi imati značaja jedino u okviru razmatranja koherentnosti govornog diskursa. U tom slučaju trebalo bi ukazati kakav je odnos povezanosti govornog diskursa i komunikacijskih efekata koji su njemu nameđavani ili ostvareni. Leech primećuje, da su u svakodnevnoj konverzaciji princip interesantnosti i maksima kvaliteta principa srednje u neprestanom sukobu.

Govorna namera iz koje proizilazi upotreba idioma jeste da se ukine sve »spoljašnje«, dakle sve izvan interpersonalnog odnosa. Time se nastoji na tome da se u najvećoj mogućoj meri privuče sagovornikova pažnja. Prihvatanje idiomatskog govora predstavlja isključivo interpersonalno lociranje govornog događaja. Stoga u govornim situacijama idiomatskog karaktera, pragmatska pretpostavka ostaje jedini kriterijum identiteta namere, a domen govornog događaja koji obuhvataju uslovi biva suspendovan. Ova suspendacija je temporalno određena, i dužina njenog trajanja zavisi od daljeg razvoja govornog toka.

Polazeći od stava da postoji interaktivna korelacija između konteksta i govornog iskaza, situacija govornog događaja ima za cilj da odredi odnose ova dva osnovna činioca komunikacije osvarene u govornom diskursu. S obzirom da je dinamika konteksta rezultat postignutog komunikacijskog efekta, to se nastoji na utvrđivanju činilaca efikasnosti u govornom diskursu. Situacija govornog događaja

predstavlja metod analitičkog opisa govorne komunikacije. U tom smislu, termin situacija je teorijski konstrukt analitičkih relacija osnovnih termina opisa funkcionisanja govornog toka, a ne puki slop okolnosti.

Situacija govornog događaja je deskriptivni metod zasnovan na načelu interaktivne korelacije konteksta i govornog iskaza. Jedinstvo ova dva elementa obuhvaćeno je terminom govorni događaj. Situiranje govornog događaja vrši se prema atributu efikasnosti. Efikasnost je određena u odnosu na ostenzivne i idiomatske manifestacije u govornom diskursu. Uspostavljanjem ove dve granične vrednosti nskali efikasnosti govornih događaja potize se opis jezičkog komunikacijskog funkcionisanja putem samih jezičkih manifestacija. Drugim rečima, situiranje govornog događaja ostaje u jeziku kao živom procesu. Prednost ovog metoda opisa komunikacijskih funkcija u govornom jeziku je otvorenost i prilagodjenost velikom broju govornih događaja.

Kao što je pokazano opseg komunikacijske efikasnosti proteže se između ostenzivnih i idiomatskih situacija govornog događaja. Pri tome je situacija govornog događaja određena zastupljenošću uslova i pragmatske pretpostavke u procesu potvrđivanja identiteta namere. Zavisno od uticaja uslova, odnosno pragmatske pretpostavke pri određivanju identiteta govorne namere, govorni događaji bivaju situirani između ostenzivnih i idiomatskih situacija. Situacija govornog događaja zavisi od odnosa pretežnosti uslova i pragmatske pretpostavke u procesu potvrđivanja identiteta govorne namere.

LITERATURA

Kristal, Dejvid (1988): Enciklopedijski rečnik moderne lingvistike, prev. Ivan Klajn i Boris Hlebec, Beograd, Nolit
 Leech, Geoffrey N. (1983): Principles of Pragmatics, London, Ne33 York: Longman
 Levinson, Stephen C. (1983): Pragmatics, Cambridge: Cambridge university Press
 Searle, John R. (1970): Speech Acts: An essay in the Philosophy of language, Cambridge, Cambridge University Press
 Vilgenštajn, Ludvig (1989): Filozofska istraživanja, prev. Ksenija Maričić Gadanski, Beograd, Nolit

ZEC

Svom bogatom krugu pesama o životinjama Ted Hjuze je nedavno pridodao i ovu, posvećenu zecu. Stihovi su prvi put objavljeni u proleće 1984, u Tajmsovom književnom dodatku. Kome su namenjeni — deci ili odraslima — neka odluči čitalac. Prevodilac je ostao u dvoumici...

Ima nečeg sablasnog u vezi sa zecom; kad su Jednog sa mraza uneli u toplu sobu, u istom času Pretvori se u kršnu ženu koja ukućane bajkama zasu.

U zeca — čak i kad je kućno mezimče — vrlo je jaka bazda. Udarac mu je ko u vola, leđa napeta vazda. A u snu kad zapeše, lebdi između muzike i zvezda.

Veštica gola, dok vrti kolutove, liči na gegavog zeca Koji kruži oko kuće poput punog Meseca I viri, buljook, kroz ponoćni prozor iza kojeg spavaju deca.

Ima kod zeca nečeg što me plaši, ko kad se sretnem s ludakom Koji je pobegao iz bolnice, pa u pidžami klima sokakom. Trgnem se, ko kad se nađem pred verskim zanesenjakom.

Necete učiniti ništa nažao zecu ako ste ga bar jednom čuli kako grca. To je cvil majke, i bebe, igla što te kroz uvo pravo u mozak seca. Setiš se zečjeg cijuka, ta će te igla ubosti usred srca.

KOBAC

I dalje sam zadivljen oštrinom njegovih linija, odsečnošću kojom je tesan, srezan po nekoj užasnoj simetriji, po strahu kojim gospodari. Linije njegovog tela su mala kompaktnost zarobljenog užasa i mirnoće da se on svlada i usmeri. Njegovu oko je tvrdi dijament na ostrvu sjaja čelika. Sjaj zenice iziskuje strahopoštovanje, svetlost što ubija. Mila a opasna srazmera glave postoji da bi iz nje izašla reč zvana kljun, da bi iz kljuna izašla druga reč: smrt. Azbuka večnosti i večna azbuka su kaplja koja se cedi sa vrha tog instrumenta moriendi, i sam špic, igla koja se ubada u toplo meso su deo krvi koje proliva zauvek. Kobac je tajna koja svetli crnim svetlostima, u kobčevom srcu sija sunce nemira i mesec mira. Kobčeva glava je zemlja sa strane sna, zemlja u koju ulaze oni koje on hoće da obožava.

Ted Hjuze
 Prepev: M. Danajlović

Dragan Jovanović Danilov

JUTRO ZRENJA

Moj bakaln, od koga kupujem ulje, kobasice i maslinke, kaže mi da u životu nikad nije video mrtvu vevericu. Te mudrice, veli, jedine su ispravno razumele Golgotu — kad uginu, odlaze pravo u nebo. Da li si razmišljao, ta usamljenost krtola pod zemljom što narasta u stalaktit, njina pospanost, zrele senke pod stablima maslina, krljušti riba. Nemam neku ideju, odgovaram, ali stalno mislim o tome.

POMOLIĆU SE ZA ZEČEVE

Pred Uskrs umiru pahulje u samotnoj vodi. Perje po ugljevlju prši. Na golomrazi se otelila krava. Neveste su začele. Iskusni rašljari prizivaju silu vode ljeskovim krakovima. Glava mog oca buñovna je od duge nesaniće pod ilovačom. Iz nje nikada neće izdikati trava nežna jelenima i njuškicama srna. Pomoliću se za oca. Pomoliću se za zečeve. Za konje što topću po gasu. Za labudice čije vulve uzbuduju duhovne vatre. Riblju mlad. Raspeto dete. Tegovima je merljiv bol smrznute jagnjetine. Palimpsestično je to. Trnu pod jezikom zubi.

Dejan Đorić

Dragan Jovanović Danilov